

OLN

OUD LEIDEN NIEUWS

Magazine van de Historische
Vereniging Oud Leiden

jaargang 14 - nummer 1
maart 2026

Annie Versprille gemeentearchivaris Leiden

DE BEENTJES OP
NAAR DE 100

WANDELEN BINNEN EN
BUITEN DE STADSMUREN

HISTORISCHE
VERENIGING OUD LEIDEN

Inhoud

Soms zit het mee, soms zit het tegen

Zingen en wandelen binnen en buiten de stadsmuren

Paulina Buring

Kandidaten gezocht voor de Oud Leiden Wetenschapsprijs 2026

Leidse vrouwen op de kaart van nul tot nu

De Beentjes op naar de 100

Fabrikanten tegen kinderarbeid?

Hij stond bekend als een uitstekende lasser

Polderpark Cronesteyn gemeentelijk monument!

Onnodige sloop van een monument

Een onbekend fenomeen: veeg- of roetluiken

Waarom Leiden (nog steeds) geen Jan Steenstraat heeft

Boeken

Bedrijfsleden

Colofon

3

4

6

7

8

11

13

16

18

21

23

25

28

31

32

**VRIJWILLIGER UITGELICHT:
PAULINA BURING**

**LEIDSE VROUWEN OP DE KAART
VAN NUL TOT NU**

FABRIKANTEN TEGEN KINDERARBEID?

**POLDERPARK CRONESTEYN
GEMEENTELIJK MONUMENT!**

Soms zit het mee, soms zit het tegen

Er is in Leiden veel moois te zien. Huizen, kerken, straten, de Burcht natuurlijk en prachtige grachten. Allemaal zaken waarvan je in de openbare ruimte kunt genieten.

Er is ook veel moois dat zich binnen bevindt. In publieke of particuliere gebouwen die je bijvoorbeeld tijdens de Open Monumenten Dagen kunt bezoeken. Een paar jaar geleden heb ik mij vergaapt aan de hal en de gang van Oude Singel 118. In de Lakenhal geniet ik van Het Laatste Oordeel van Lucas van Leyden. In de kamer van de burgemeester in het Stadhuis roept de plattegrond van Leiden in houten inlegwerk steeds weer mijn bewondering op.

Soms is het een kwestie van geluk dat iets er nog is. Er is in de loop der jaren veel mooi stucwerk verdwenen door gebrekkig onderhoud of veranderde smaak. Doordat Het Laatste Oordeel niet in de Pieterskerk was ten tijde van de Beeldenstorm in 1566, is het gespaard gebleven. Er is toen wel veel ander moois verloren gegaan.

Over wat wel of niet mooi is, valt flink te twisten. Over wat cultuurhistorische waarde heeft, is meer overeenstemming. Wat in dat opzicht waardevol is, willen we behouden. Het Van Nellegebouw dat van 1927 tot 1976 aan de Aalmarkt in Leiden stond, is een voorbeeld van een gebouw waarvan we nu vinden dat het jammer is dat het indertijd gesloopt is. Maar ja, soms zit het tegen.

Maar soms zit het mee. We juichen het project Jonge Bouwkunst toe van Erfgoed Leiden en Omstreken. Er is geïnventariseerd welke gebouwen uit de periode na 1970 cultuurhistorische waarde hebben. En dus het bewaren waard zijn. Wat dan weer jammer is, is dat er ook een lijst van panden bestaat die wel cultuurhistorische waarde hebben, maar die geen beschermde status krijgen omdat er al andere plannen of verplichtingen voor zijn. Het wekt vast geen verbazing dat wij het bijzonder spijtig vinden dat het Stadsbouwhuis op die tweede lijst staat 'omdat het gesloopt wordt'.

Zo zit het soms mee en soms tegen, wordt soms iets behouden en gaat soms iets verlo-

ren. Het park Cronesteyn heeft de status van monument gekregen. Dat geldt ook voor de Fabriek voor Diastatische Producten aan de Rijndijk. In een vorig leven was het voorhuis van deze fabriek een buurtschool en onderwijserswoning. Dit gebied en dit deel van het pand genieten nu extra bescherming.

Dat geldt helaas niet voor de voormalige kloosterschool in de Hazewindsteeg op de hoek van de Oude Vest. Ondanks de grote cultuurhistorische waarde heeft de gemeente Leiden ons verzoek om een beschermde status voor dit complex afgewezen. Dat is een tegenvaller waar wij ons niet zomaar bij neerleggen.

In overeenstemming met de doelen van onze vereniging spannen wij ons in om te behouden wat in Leiden waardevol is vanuit historisch opzicht. Zodat het niet louter een kwestie van geluk en toevalligheden is of iets blijft bestaan. Zodat de stad net zo mooi blijft als zij nu is.

Gerda van den Berg

voorzitter@oudleiden.nl

Zingen en wandelen binnen en buiten de stadsmuren

Er is waarschijnlijk geen leukere manier om het dagelijks leven in het zeventiende-eeuwse Leiden beter te leren kennen dan erover te zingen, het liefst uit *Het Leydsche Vreugden-Hof*.

Tekst: Olga van Marion en Jampie van Ginneken

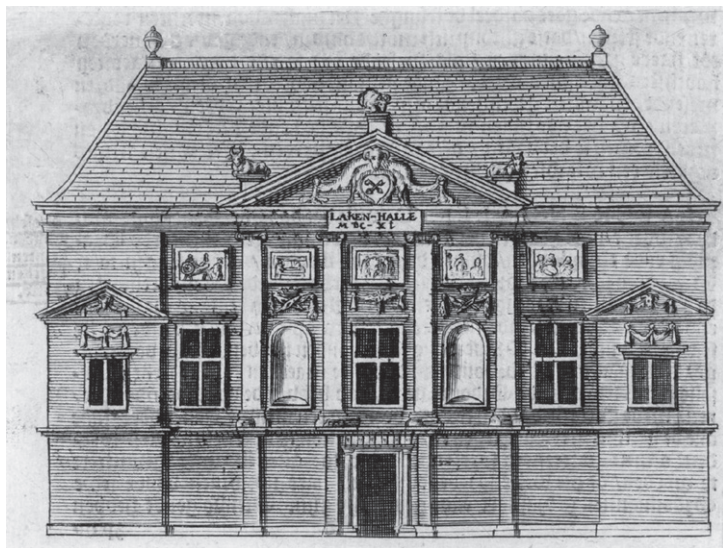
Dit liedboekje van omstreeks 1662-1667, waar nog maar twee gehavende exemplaren van over zijn, wordt dit jaar opnieuw uitgegeven door de Werkgroep Leidse liedjes van de Historische Vereniging Oud Leiden. De titel luidt Leidse liedjes: brouwers, wevers en viswijven en de liedjes zullen weer zingbaar zijn, want de oude teksten zijn verrijkt met muzieknotatie van de oorspronkelijke, makkelijk zingbare melodieën. Het liedboekje is een rijke bron voor iedereen die geïnteresseerd is in werken, liefhebben en feestvieren door de stadsgenoten van toen. Zo horen we in het 'Weevers Lof Lied' welke mensen de vele stoffen droegen die de Leidenaren produceerden, van *saai*, *linnen* en *grein* tot *ras*, *fustein*, *laken*, *baai* en de geliefde groen-witte Leidse deken. Vrouwen hielden het meest van *ras*, horen we in het liedje, schippers het meest van *baai* en wandelende stelletjes gingen 's zomers het liefst gekleed in topkwaliteit *saai*. De Leidse boezel werd 'schier aen alle

kant' gedragen, van Rotterdam, Delft, Gouda tot Heekkenstam (waar ligt dat?). Schorten maakte men ervan, 'Voor de Maegden jonk, / Tot haer daeglyks pronk / 't Staet zeer wel en schoon'.

De dichter van al dit moois, Jacob Brugge, was een trotse Leenaar. Zozeer zelfs, dat hij ook flink kon overdrijven. In 'Nieuw Lied, van de Brouwerijen, binnen Leiden' steekt hij de lof-trompet over de kwaliteit van het Leidse bier en leidt hij ons dwars door de stad langs maar liefst 22 brouwerijen. Hier werd volgens hem het allerlekkerste bier van het land gebrouwen, zoals Het Vergulden Schip op de Nieuwe Rijn en De Rode Eenhoorn op de Hogewoerd. Andere bekende biersteden zoals Rotterdam moeten stoppen met opscheppen: 'Wat pogt gy Rotterdam / Of uw 's gelyk nooit quam' en ook Weesp en Haarlem kunnen beter hun mond houden: 'Swigt Weezop Haerlem ook / En maekt niet veel gespook'. Kortom, als bierliefhebbers en leden van het 'gilde van Bacchus' was men het beste af in Leiden.

Er wordt veel gewandeld in het boekje. Het vrolijke 'Kermis-Lied' laat zien wat er allemaal te zien en te koop was tijdens een rondje over de kermis, die we nu een jaarmarkt zouden noemen. Het gaat van spiegels, hammen en kammen op de Hooglandse Kerkgracht, schilderijen op de binnenplaats van het Weeshuis en kousen op de Korenmarkt tot de boeken op de eerste verdieping van het Stadhuis en allerlei soorten huisraad op 'd'oude Hout-markt'. Na de 'blauwe Poort' langs het Galgewater was het echte vertier te vinden, van een heel kleine vrouw en een paard dat door drie hoepels springt tot de privékamertjes achter de wafelkramen om de liefde te bedrijven. Terug in de binnenstad horen we ten slotte het geroep van de 'Quakzalvers' op de Langebrug, die ons met veel misbaar 'wormen in een glas' tonen, waarna de dichter afscheid neemt met een vrolijk 'Oorlof'.

Jan Jansz Orlers, *Lakenhal*.
Erfgoed Leiden en
Omstreken.
Illustratie uit de tweede druk
van *Beschrijvinge der Stad
Leyden* [...] (1614)

Giuseppe Maria Mitelli, naar Annibale Carracci, *The street mountebank*, 1660. Trustees of the British Museum.

Jacob Timmermans, *Penshal tussen Breestraat en Langebrug*, naar de *Langebrug* gezien, ca. 1788. Erfgoed Leiden en Omstreken.

Op zaterdagavonden werd een rondje boodschappen gedaan. 'Een klugtig Lied' neemt ons mee langs allerlei verkooppunten van vlees en vis, waar de luide kreten klinken van de visverkoopsters en van de mannetjes met slachtafval. Arme Franstalige Leidenaren ('Waal'tjes') staan er niet fraai op. In de penshal viel de dichter 'schier om veer / want de Waeltjes drongen zeer / krieden als de mieren'. Behalve 's Jan en 's Jeu' worden ook nog andere Walen aangespoord om te kopen: 'Giliaem en Pieren'. Het heeft de werkgroep veel hoofdbrekens gekost, tot we erachter kwamen dat hiermee de Franse namen Guillaume en Pierre werden bedoeld.

Op een zonnige zondagmiddag wordt er ook buiten de stadsmuren gewandeld. En uiteraard valt er overal wat te gebruiken. Buiten de 'Syle poort' kun je 'appelen van Oranje' en 'Zytroenen' ook uit Spanje kopen. In de 'Munniken Bogaert' in Leiderdorp is er 'goe wijn en treff'lijk bier' te verkrijgen. De wandelaar kan nog naar 'Soeterwouw en Voorschooten' en ook 'Katwyk' wordt genoemd, waar 'visschen met fraeijen moten' te krijgen zijn. Maar waar de wandelaar ook komt, elk couplet eindigt met: 'Een pronk van 't Nederland / is Leyden zeer plaizant.'

Ten slotte is er op het Steenschuur ook veel vertier te vinden, maar dat is vooral van amoreuze aard. Cupido heeft er een hele klus aan om zijn pijlen af te schieten op de talloze verliefde stelletjes daar.

Er was in elk geval veel te doen en voor elk wat wils binnen en buiten het bruisende Leiden, dat maken de liedjes ons duidelijk. Binnenkort komt de werkgroep 'Leidse liedjes' graag bij u terug om de nieuwe uitgave *Leidse liedjes: brouwers, wevers en viswijven* gezamenlijk te vieren.

Jan Janszoon Orlers, *Hallae Textorum*, 1614.
Erfgoed Leiden en Omstreken (detail).
Illustratie uit de eerste druk van *Beschrijvinge der Stad Leyden [...]* (1614)

Paulina Buring

Wie met Paulina Buring spreekt, merkt al snel hoe groot haar liefde is voor de stad Leiden en haar geschiedenis. Als actief lid van de commissies *Historisch Karakter van de Stad en Monumentale Kunst Wederopbouwperiode*, en als voormalig bestuurslid van Oud Leiden, zet zij zich al decennialang met kennis, betrokkenheid en plezier in voor het behoud van het Leidse erfgoed.

Tekst: **Cees Meijer**

Paulina groeide op als boerendochter in Drenthe, maar voelde zich al vroeg een stadsmens. “Het boerenleven vond ik prachtig,” vertelt ze, “maar ik was altijd gelukkig zodra ik weer in de stad was.” Na de middelbare school en de hts Bouwkunde in Groningen, werkte zij als bouwkundig tekenaar bij architectenbureaus. Haar liefde voor het vak bracht haar vervolgens naar Delft, waar zij colleges bouwkunde volgde. Uiteindelijk besloot zij op haar dertigste de volledige studie architectuur te doen. “Ik heb er vijf jaar over gedaan en het was een heerlijke studietijd.”

Niet alleen consumeren

Toen Paulina in 1973 in Leiden kwam wonen, werd zij vrijwel meteen lid van Oud Leiden. “Ik wilde alles weten over de stad, zeker over haar geschiedenis. Inmiddels ben ik een echte Leidenaar geworden. Zie mijn lidmaatschap vooral als een vorm van loyaliteit aan Leiden.”

Volgens Paulina hoort bij wonen in een stad ook iets terugdoen. Dat deed zij onder meer door van 1974 tot 1975 namens de PvdA zeventien maanden in de gemeenteraad te zitten, met volkshuisvesting en wederopbouw in haar portefeuille. In die tijd was het gebruikelijk dat een raadslid ook bestuurslid was van Oud Leiden. “Ik werd aangewezen”

De vereniging was toen veel minder activistisch dan nu. Ze hield zich vooral bezig met historie. Een van de eerste acties betrof de waterpomp op de Garenmarkt, die de gemeente wilde verwijderen in verband met de herinrichting. “Dat Oud Leiden daartegen protesteerde, werd al snel als politiek en acti-

vistisch gezien. Nu nemen we veel meer positie in. Dat maakt het spannend en ik bemoei me graag overal mee,” zegt Paulina lachend.

Creatief en maatschappelijk betrokken

“Ik wilde eigenlijk modeontwerpster worden, want dat vond ik toch wel wat. Maar ik had hbs-b gedaan, dus was best goed in wiskunde. Bovendien zagen mijn ouders dat hele artistieke niet zitten. Maar goed, ik wilde ook wel graag mijn eigen geld verdienen. En met die hbs-b was de opleiding bouwkunde aan de hts maar drie jaar, waarvan één jaar praktijk waarin je ook verdiende. Daar kwam bij dat ik in bouwkunde ook mijn creatieve kant kwijt kon. Dat vond ik eigenlijk wel een goede deal en ik moet zeggen dat het mij langzaam maar zeker steeds meer ging bevallen. Ik ben blij dat ik dat heb gedaan. En de mode? Die vind ik nog steeds leuk om te volgen.”

Twintig jaar werkte zij bij de afdeling Huisvesting van de Universiteit van Amsterdam, waar zij betrokken was bij plannen voor universiteitsgebouwen. “Ik had met bouwen en gebouwen te maken, maar ook met mensen. Dat paste goed bij mij.”

In Leiden werd zij op tal van terreinen actief: in het bestuur van Stiel (Stichting Industrieel Erfgoed Leiden), als vrijwilliger bij het Rijnlants Architectuur Platform en jarenlang als lid van de Welstandscommissie.

Trots op wat blijft

Zo'n vijftien jaar geleden kwam zij in de commissie Beschermd Erfgoed van Oud Leiden terecht. Sindsdien is zij een vaste kracht binnen meerdere commissies en was zij jurylid voor de Oud Leiden Publieksprijs.

“Het mooie van Oud Leiden vind ik dat inwoners worden geïnformeerd over de stad, vroeger en nu. Bijvoorbeeld over mijn stokpaardje: de bouwgeschiedenis en het belang van behoud van gebouwen. Via de vereniging kan ik daar mijn mening over kwijt. Het houdt je scherp en het heeft zin, en,” zegt ze lachend, “het houdt je uit de kroeg.”

Vooral op het rapport over de monumentale kunst uit de Wederopbouwperiode is zij trots. “Als ik dat dikke boek pak, denk ik: dat hebben we met elkaar toch maar goed gedaan.” Ook het behoud van de droogtoren voor brandslangen aan de Plaatsteeg, een project van Stiel, noemt zij. “Als ik erlangs loop, denk ik: mooi voor elkaar gekregen. Er is echt een prachtig stukje stad gecreëerd.”

Paulina Buring is daarmee een vrijwilliger die niet alleen kijkt naar wat was, maar vooral naar wat blijft: voor Leiden en haar inwoners.

Paulina Buring,
Foto: Cees Meijer

Gezocht

Kandidaten gezocht voor de Oud Leiden Wetenschapsprijs 2026

De Historische Vereniging Oud Leiden reikt ieder jaar tijdens de dies - haar verjaardag - een Oud Leidenprijs uit. Hierbij wisselen wetenschap- en publieksprijs elkaar af. In 2026 is de prestigieuze wetenschapsprijs aan de beurt. Leidenaren hebben een meer dan gemiddelde belangstelling voor de geschiedenis van hun stad. Hiervan getuigen onder meer de vele historische boeken, artikelen, voorstellingen, exposities, documentaires en presentaties. “Het is daarom ook gepast dat daarvoor met de Oud Leidenprijs aandacht is”, vindt Dick de Boer, voorzitter van de Commissie Oud Leidenprijs.

Ook dit jaar is voor de wetenschapseditie van de Oud Leidenprijs een jury samengesteld waarin verschillende disciplines vertegenwoordigd zijn: naast de geschiedwetenschap, ook de Leidse kunstwereld, het archiefwezen en de neerlandistiek. “De inzendingen worden beoordeeld door wetenschappelijke professionals. Dat maakt het tot een prestigieuze prijs die belangrijk is om te winnen. Het

zegt echt wat over de kwaliteit van je onderzoekswerk”, aldus De Boer.

Naast de publieksprijs - de vorig jaar is gewonnen door André Kapaan met de film NICO - is ook de wetenschapsprijs inmiddels een vaste waarde geworden in Leiden. Deze kan op steeds meer inzendingen rekenen. In 2024 won Agnes van Steen deze prijs, met haar proefschrift *Van Liefdadigheid naar abortusstrijd. Leidse vrouwen en de Nederlandse vrouwenbeweging van 1860 tot 1900*.

Voordrachten inzenden

In 2026 is dus de wetenschapseditie van de Oud Leidenprijs weer aan de beurt. De jury kijkt daarvoor naar alle wetenschappelijke publicaties over de Leidse geschiedenis uit 2024 en 2025.

Tot en met 1 april 2026 kunt u kandidaten voordragen via oudleidenprijs@oudleiden.nl.

Leidse vrouwen op de kaart van nul tot nu

In de loop der tijd hebben vrijwel altijd meer vrouwen dan mannen de stad Leiden bevolkt. Maar ondanks dat er inmiddels al decennialang onderzoek is gedaan naar vrouwen in het verleden, voeren mannen in de Leidse geschiedschrijving nog steeds de boventoon.

Tekst: **Marian Weevers**

Om hier verandering in te brengen zijn de Historische Vereniging Oud Leiden, de Universiteit Leiden, Erfgoed Leiden en Omstreken, Museum De Lakenhal en de gemeente Leiden (programma Kennisstad) gezamenlijk een project gestart: *Leidse vrouwen op de kaart*. Het doel daarvan is om zoveel mogelijk verschillende vrouwen en hun invloed op de stad voor het voetlicht te brengen. Dit kan zowel in de vorm van individuele levensgeschiedenissen als via groepsbiografieën. Belangrijk daarbij is dat hun geschiedenis geplaatst wordt in de context van de tijd waarin deze vrouwen leefden. Hoe zag de Leidse samenleving er in verschillende historische periodes uit - politiek, cultureel en sociaaleconomisch? Welke positie namen de betreffende vrouwen daarin in? Welke kansen en mogelijkheden hadden zij en welke belemmeringen ondervonden zij?

Vrouw met haring in venster.
Pieter Cattel, datering 1742.
Bron: Museum De Lakenhal
Leiden

Van betekenis in of voor Leiden

De te beschrijven vrouwen hoeven niet allemaal in Leiden geboren of gestorven te zijn; zij moeten wel zijn overleden. Het gaat zowel om vrouwen die individueel een stempel op Leiden hebben gedrukt, als om vrouwen die staan voor bepaalde groepen. Voorbeelden daarvan zijn: koopvrouwen, bakkersvrouwen, dienstmeiden, schoonmaaksters, publieke vrouwen, ongehuwde moeders, fabrieksarbeiders en thuiswerkers. Maar ook dievegges, vrouwelijke geweldplegers en landlopers verdienen een plaats in de geschiedenis. Zij pleegden hun delicten meestal niet voor niets: hun daden maakten nogal eens deel uit van hun overlevingstactieken. Vanuit die optiek werpen die ook licht op het leven (en overleven) van arme vrouwen die niet terug te vinden zijn in de bronnen.

Een evenwichtiger beeld

Met het project *Leidse vrouwen op de kaart* willen wij een evenwichtiger beeld van de Leidse geschiedenis tot stand brengen. Meer geschiedschrijving over vrouwen leidt niet alleen tot meer bekendheid over hun bijdrage aan het Leidse stedelijke leven, maar ook aan het ontzenuwen van hardnekkig voortbestaande mythes en vooroordelen. Een nieuwe blik op de bronnen levert immers vrijwel altijd nieuwe informatie op.

Het project moet onder meer resulteren in een website waarop alle tot stand gekomen biografieën een plek krijgen. Een selectie van deze biografieën brengen wij in boekvorm uit.

Hulp nodig

Hierbij hebben wij uw hulp nodig. Kent u één of meerdere vrouwen die een rol hebben gespeeld in beeldende kunst, literatuur, muziek of wetenschap? Weet u welke vrouwen een

café exploiteerden, op kermissen stonden of optraden op straat, in de horeca of op podia? Welke vrouwen maakten deel uit van het stadsbestuur, waren actief in het bedrijfsleven, in de zorg, het welzijnswerk, het onderwijs of de kerk? Wie hielden zich bezig met liefdadigheid of trokken ten strijde tegen onrecht en ongelijkheid van vrouwen of van andere achtergestelde groepen? Ook namen van vrouwen die een meer bedenkelijke rol in de Leidse geschiedenis hebben gespeeld, zoals criminele vrouwen (denk aan de beruchte Goeie Mie) of landverraadsters, zijn welkom.
Wij horen het graag!

Hoe?

Wij hebben gekozen voor de periode van nul tot nu. In eerste instantie stellen wij een groslijst op van de namen van alle aangedragen vrouwen. Daaruit selecteert een redactiecommissie de vrouwen die zich lenen voor een uitgewerkte biografie op de website en/of voor opname in het boek. Voor zover mogelijk streven wij daarbij naar een evenwichtige verdeling over de verschillende eeuwen. Daarnaast willen we zorgen voor voldoende diversiteit zodat alle maatschappelijke terreinen voor alle lagen van de Leidse samenleving vertegenwoordigd zijn.

Startbijeenkomst 8 maart

Om zoveel mogelijk Leidenaren, vrouwen én mannen, te informeren en te enthousiasmeren, organiseren wij op 8 maart een startbijeenkomst. Hierin lichten wij het project toe en vertellen wij u hoe u kunt bijdragen. Wij nodigen iedereen uit om namen van vrouwen, die zij graag vereeuwigd willen zien in een biografie, aan te dragen. Daarbij vragen wij u vooral ook te vertellen waarom de betreffende vrouw het verdient om aan de vergetelheid ontrukkt te worden. Naast het voordragen van namen, kunt u ook aangeven of u een biografie zou willen schrijven of op een andere manier wilt meewerken aan het project, bijvoorbeeld door foto's, films of verhalen te delen.

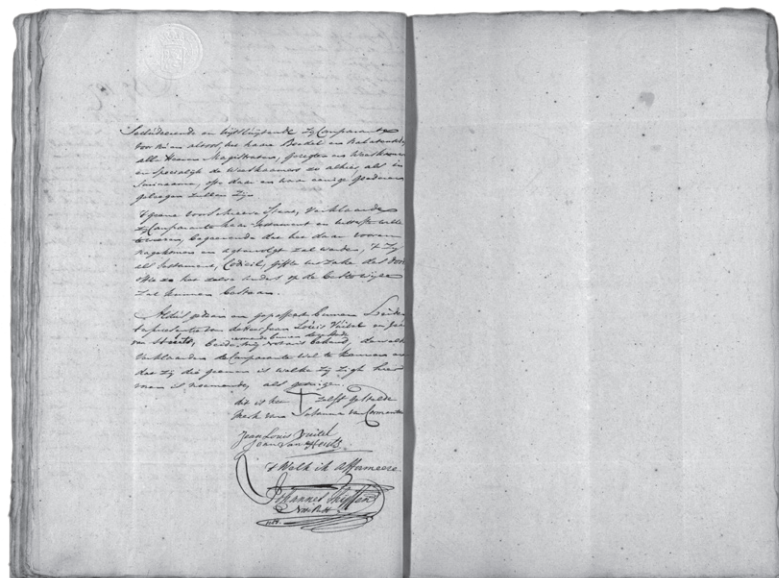
Ter inspiratie geven drie (kunst-) historici tijdens de bijeenkomst een korte lezing over drie heel verschillende vrouwen, die elk op hun manier van betekenis zijn geweest voor de Leidse geschiedenis.

In de lezing van Susan Suer, projectleider educatie bij Erfgoed Leiden en Omstreken, staat de achttiende-eeuwse cipierster van het Gravensteen, Maria van Nispen, centraal. Wat maakte deze uit Dordrecht afkomstige vrouw, die als gevangenenbewaakster in Leiden terechtkwam, zo bijzonder?

*Links: Annie Versprille,
van 1956 tot 1970
gemeentearchivaris in
Leiden Foto van Nico van
der Horst.
Bron: Erfgoed Leiden en
Omstreken*

*Rechts: Vrouw en profil
met sleutelbos, anoniem,
1650 – 1750.
Bron: Rijksmuseum
Amsterdam*

Links: Testament van Susanna van Cormantin.
Bron: Erfgoed Leiden en Omstreken

Sjoerd Ramackers, als onderzoeker verbonden aan de Universiteit Leiden en aan Museum de Lakenhal, vertelt wat hij in het archief ontdekte over de uit Suriname afkomstige slaafgemaakte Susanna van Cormantin.

De derde lezing van conservator moderne kunst van Museum de Lakenhal, Renée Volkers, gaat over Giselle Kuster. Zij kwam als kunstenaar in 1940 naar Leiden en exploiteerde hier in oorlogstijd haar eigen galerie waar zij zowel haar eigen werk als dat van anderen exposeerde en verkocht.

Rechts: Giselle Kuster (1911-1972), Zelfportret, 1945, olieverf op doek, collectie Museum van Bommel van Dam, Venlo

Programma Startbijeenkomst 8 maart 2026: 14.00-17.00 uur

1. Opening
2. Toelichting project Leidse vrouwen op de kaart
3. Drie korte lezingen over drie bijzondere Leidse vrouwen, door:
Susan Suër (Erfgoed Leiden en Omstreken)
Sjoerd Ramackers (Universiteit Leiden en Museum de Lakenhal)
Renée Volkers (Museum de Lakenhal)
4. Gesprek met de aanwezigen
Doel: inventarisatie namen en ideeën
5. Afsluiting en borrel.

Locatie:

Stadshuis Leiden, ingang Breestraat

Aanvang:

14.00, inloop vanaf 13.30 uur

Toegang:

vrij, graag aanmelden via
leidse vrouwen@oudleiden.nl

LET OP u kunt de ruimte niet met een lift bereiken!

De Beentjes op naar de 100

Elk laatste zondag van de maand vertrekken De Beentjes om 15.00 bij de oude ingang van het Academisch Ziekenhuis aan de Rijnsburgerweg. Daarmee zetten ze de traditie voort van De Beentjes die in 1927 voor het eerst op pad gingen. Een tweegesprek met initiatiefnemers Sander Oorthuys en Peter van der Geer.

Tekst: **Peter van der Geer**

toom), Jan van der Hoeve (oogheekundige), Jan Heering (theoloog) en Johan Huizinga (historicus). De eerste drie woonden op nog geen 100 meter bij elkaar vandaan. Hadden ze weer een boek geschreven, dan signeerden ze dat voor elkaar met het Egyptisch hiëroglief. Ze zetten er trouwens flink de sokken in, want – anders dan onze maandelijkse 1,5 uur – trokken zij er wekelijks 2,5 uur op uit voor een retourtje Leiderdorp of eens een picknick in de duinen.

Hebben de 'oude' Beentjes nog enige impact gehad?

Peter: Hun hechte vriendschap was ook merkbaar tijdens de Duitse bezetting. Barge redde de kostbare kunst- en boekenverzameling van

Bord met logo van de Beentjes.

Bron: De Beentjes

Meijers, Barge en Huizinga in de duinen.

Bron: archief Barge-Nauta

Hoe kwamen jullie op het idee?

Sander: Buiten de singels heeft de gemeente begin 2025 zo ongeveer alle straatklokken verwijderd. Zonder oog voor het verleden en de voortdurende behoefte aan de juiste tijd. Juist de klok naast de ingang van het ziekenhuis had een bijzondere betekenis, niet alleen destijds voor de bezoekers van het AZL en, tot voor kort, de duizenden fietsers op weg naar school, station of werk. Het was ook de plek waar op 9 februari 1927, daags na de diesviering, vijf professoren om klokslag half vier afspraken om te gaan wandelen. Ze deden dat vervolgens twintig jaar lang, wekelijks op de woensdagmiddagen. Als herinnering hangt daar nu een klein bordje met het Egyptisch hiëroglief voor wandelen.

Wie waren die professoren?

Peter: Eduard Meijers (jurist), Ton Barge (ana-

*De (huidige) Beentjes bij
Endegeest, 28 september
2025. Foto van Myriam
Vander Stichele*

Meijers toen die familie op straat werd gezet. In codetaal schreef Heering aan Barge, die inmiddels in het gijzelaarskamp St. Michiels-gestel gevangen zat: "Onze vriend Boerhaave wil nog niet meewandelen: hij ziet nog steeds sterren voor zijn ogen en durft nog niet de straat op." Meijers weigerde de Jodenster te dragen. Ook Huizinga moest Leiden op last van de Duitsers verlaten. Van der Hoeve en Heering bleven trouwens gedurende de hele oorlog wandelen, zo lezen we in de brieven van Thérèse Barge, die de mannen wekelijks op de koffie kreeg.

Waarom hebben jullie De Beentjes nieuw leven ingeblazen?

Sander: Een buurt is zo sterk als mensen die elkaar kennen. En dan bedoel ik niet via social media, maar in levende lijve. Al wandelend gaat dat praten in een ongedwongen sfeer vanzelf. Je hoeft bovendien geen lid te zijn. Als je zin hebt, dan kom je gewoon om 15.00 uur. Dat heet tegenwoordig, geloof ik, social walk. Om 16.30 sluiten we altijd gezellig af in buurt-café LAB071– met dank aan de Ondernemers-vereniging Boerhaavedistrict.

Wie wandelen er mee met De Beentjes?

Sander: Elke laatste zondag van de maand is het weer een verrassing wie er meelopen. Van mantelzorger tot molenaar, van festivalmedewerker tot oud-bankier. Grappig genoeg zit er altijd wel een professor bij.

We zijn een buurtwandelgezelschap: je woont in de buurt, je komt uit de buurt of je houdt van de buurt. Veel wandelaars wonen in het Houtkwartier, de Pesthuiswijk, Vogelwijk en Raadsherenbuurt, maar ze komen ook uit de stad, Oegstgeest of Warmond. Iedereen is welkom. Of je nu korte of lange beentjes hebt.

De Korte en de Lange Beentjes?

Peter: Bij vertrek kies je of meewandelt met de Korte of de Lange Beentjes. De Korte Beentjes blijven in de buurt. Zij wandelen thematisch langs drie plekken. Zo stonden we bij de wandeling met het thema *Buitenbeentjes* stil bij Huib Drion ('de pil van Drion') op Boerhaavelaan 286. De tweede pauze was bij Villa Pomona (aan de Rijsburgerweg) waar Dirk van Eck woonde (socialist tussen liberalen). Als laatste stopten we bij het universiteitsgebouw aan de Wassenaarse weg, dat geen Pieter de la Court (vrijdenker?) meer mag heten. De Lange Beentjes houden van meer meters maken. Zij hebben slechts één verhaalpauze. Het idee achter die verhalen is dat we zo samen meer ontdekken over de identiteit van de buurt. Verhalen werken aanstekelijk. Vandaar ook ons motto: ontmoeten, ontdekken en goede gesprekken.

Nog toekomstplannen met De Beentjes?

Sander: We willen niet te ver voor de muziek uitlopen. Maar we merken al dat de plek waar De Beentjes ooit vertrokken weer aan betekenis wint. Als we in 2027 vieren dat we 100 jaar geleden zijn opgericht, moeten we dat misschien maar eens zichtbaar maken.

Bronnen: Huizinga's Religieuze gedachten; Familiearchief Barge-Nauta

Fabrikanten tegen kinderarbeid?

In de (Leidse) beeldvorming over de kinderarbeid in de negentiende eeuw komt vaak naar voren dat Leidse fabrikanten in de strijd daartegen vooropliepen. Het Leids Adres van 1863 zou daarvoor als bewijs gelden. Dat beeld, ook in de vorige OLN nog geschetst, klopt niet.

Tekst: Cor Smit

Opkomst fabrieksarbeid van kinderen

In de eerste helft van de negentiende eeuw herstelde de Leidse nijverheid zich langzaam maar zeker, vooral door de introductie van de stoomkracht en de bijbehorende (spin)machines. Voor de spinmachines waren kinderen geschikt én goedkope arbeidskrachten. Die kinderen zelf wilden meestal niet naar zo'n stoomfabriek. In 1840 besloten de (kerkelijke) armbesturen echter bij weigering met intrekking van de bedeling te dreigen, met als gevolg dat de fabrieksarbeid van kinderen gestaag groeide.

Tot ontzetting van diezelfde armbestuurders – zij vonden onderwijs belangrijk om waarden en normen over te brengen – liepen vervolgens de armenscholen leeg. Fabrieksarbeid bleek niet te combineren met schoolgang, hoe beperkt die ook was.

Herman Zaalberg en Samuel Le Poole

Het was de Hervormde diaken Herman Zaalberg die in Leiden het eerst aan de bel trok. Behalve over de intellectuele en morele armoede die hij zag ontstaan, maakte hij zich zorgen over de gevolgen van kinderarbeid voor de fysieke gezondheid. In januari 1859 agendeerde hij de kinderarbeid bij de Nederlandsche Maatschappij van Nijverheid en Handel. Die stelde daarop een commissie in die geheel uit Leidenaars bestond.

Afgezien van B.F. Krantz waren er geen Leidse fabrikanten bij dit initiatief betrokken. Herman Zaalberg was zelf ook geen fabrikant. Het familiebedrijf stond al jaren onder leiding van zijn broer, J.C. Zaalberg. En die broer was, net als andere Leidse industriëlen waaronder wolfabrikant Leembruggen en drukker/uitgever Sijthoff,

bijzonder ontstemd over het advies van de commissie van Herman Zaalberg. Die commissie pleitte namelijk in januari 1860 voor wetgeving tegen kinderarbeid.

Ongeveer tegelijkertijd startte de jonge jurist Samuel Le Poole in het najaar van 1859 een artikelenreeks over de bestrijding van kinderarbeid. Deze Le Poole was niet de directeur van het familiebedrijf. Dat was zijn vader, zijn broer

*De fabriek gaat uit.
Bron Erfgoed Leiden en
Omstreken*

Detail uit foto van Leidse kinderen bij een poortje, ca. 1880.
Bron Erfgoed Leiden en Omstreken

Louis was de gedoodverfde opvolger. Samuel zelf was vooral actief in christelijk sociale kringen en in de Antirevolutionaire Partij. Schoolgang van kinderen was volgens hem in het

“welbegrepen eigenbelang” van de fabrikanten: op school leerden kinderen wie hun “heer en meester” was.

Hoe dan ook, Herman Zaalberg dacht dat de tijd rijp was en riep de armbesturen van alle kerkgenootschappen op om actie te ondernemen voor wetgeving tegen kinderarbeid. Dat wilden deze bestuurders niet. Er moest eerst onderzoek komen naar kinderarbeid. Zo werd het initiatief van Zaalberg op de lange baan geschoven, tot tevredenheid van de fabrikanten. Die gaven de voorkeur aan een aanpak als die van Samuel Le Poole: geen wetgeving maar een beroep doen op het “welbegrepen eigenbelang” van de fabrikanten.

Het Leids Adres

Landelijk hield de onrust over kinderarbeid aan. De Leidse textielfabrieken kwamen daarbij negatief in de schijnwerpers te staan. Dat werd nog sterker toen de indertijd zeer populaire schrijver J.J. Cremer op 7 maart 1863 zijn novelle *Fabriekskinderen* uitbracht, waarin hij de Leidse toestanden aan de kaak stelde. Tien dagen later verscheen het Leids Adres, dat voor wetgeving over kinderarbeid pleitte.

De ondertekenaars van het Adres vormden een bont gezelschap van grote, kleine, moderne en ouderwetse ondernemers uit verschillende bedrijfstakken. Er waren belangrijke textielbedrijven bij, maar veel van de grootste wolbedrijven ontbraken, waaronder Krantz (!). Opvallend is de aanwezigheid van ondernemers die drie jaar eerder nog fel tegen wetgeving waren, zoals Zaalberg en Leembruggen. Wat voor wetgeving zij wilden, bleef trouwens nogal vaag. De ondertekenaars onderscheidden zich niet doordat zij zelf minder kinderen inzetten. Twee ondertekenaars – Zaalberg en de Leidsche Katoenmaatschappij – bleken zelfs relatief veel jonge kinderen in dienst te hebben. Het adres lijkt in de eerste plaats bedoeld om de schade aan het Leidse ondernemers-imago te beperken. Een ander motief was waarschijnlijk het creëren van een gelijk speelveld om oneerlijke concurrentie door getolereerde vormen van kinderarbeid (bijv. thuisarbeid) tegen te gaan.

Het Adres werd met pek en veren ontvangen in de Leidse pers. Het Leidsch Dagblad van Sijthoff startte hier zelfs een complete cam-

J.J. Cremer.
Bron: Letterkundig Museum

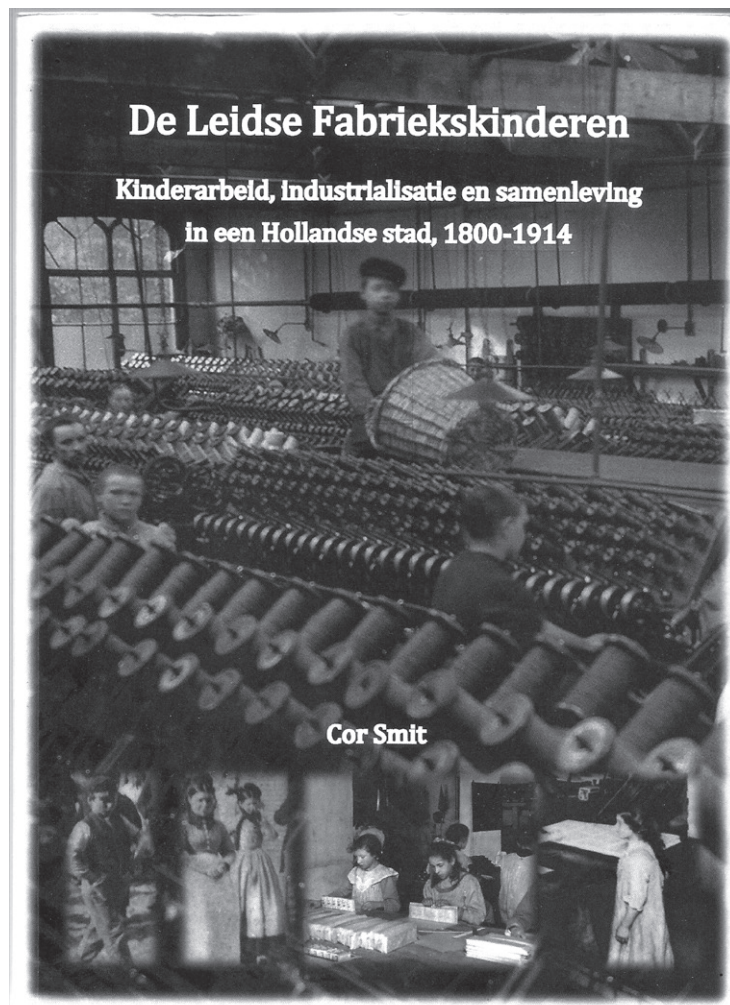
pagne tegen. Een felle tegenstander van wetgeving, de garenfabrikant Eigeman, kreeg alle ruimte om het probleem van de kinderarbeid te ontkennen. Volgens hem waren kinderen in de fabriek beter af dan thuis! Opmerkelijk is dat geen van de ondertekenende fabrikanten een poging deed om zich te verdedigen.

Daarna werd het stil in Leiden. Pas bij de kamerbehandeling van het Kinderwetje in 1874, lieten de Leidse ondernemers weer van zich horen: ze toonden zich erg kritisch over de wet. Ze hebben zich er netjes aan gehouden, maar voor verdere uitbreiding voelde de grote meerderheid tot in de twintigste eeuw niets.

Openbaar en christelijk onderwijs

Uitbreiding was nodig omdat het Kinderwetje niet regelde dat kinderen als zij 12 jaar waren geworden hun school moesten afmaken. Dat was uit het wetsvoorstel gehaald. De meeste conservatieve Kamerleden waren sowieso tegen schoolplicht. De christelijke partijen zagen daarin een bevoordeling van het Openbaar Onderwijs. Na het Kinderwetje nam de schoolgang enorm toe – bijna alle kinderen gingen naar school – maar door bovengenoemde ingreep maakten arme kinderen hun school niet af. Zodra ze twaalf werden, mochten én moesten ze aan het werk. Hun verdiensten waren noodzakelijk om te overleven.

Le Poole werd in 1868 gemeenteraadslid. Het onderwijs had zijn grote aandacht. Dat wil zeggen: de strijd voor christelijk onderwijs en tegen het openbaar onderwijs. Samen met de andere twee antirevolutionaire raadsleden – eerdergenoemde Eigeman en dekenfabrikant Scheltema (ondertekenaar van het Adres) – probeerde hij voortdurend het schoolgeld voor gemeentescholen te verhogen om het openbaar onderwijs minder aantrekkelijk te maken. Kinderen moesten naar school, maar dan wel naar een christelijke school!

omslag proefschrift Cor Smit
over kinderarbeid in Leiden

**Voordracht van den Heer
J. J. CREMER,**
op ZATURDAG den 7 MAART 1863,
in het Gebouw DILIGENTIA, ten 8 ure.
Toegang-kaarten zijn te bekomen à f.1 bij
den Heer HOOGENSTRATEN, in het Gebouw
Diligentia, terwijl de zilverre opbrengst
zal strekken tot leeniging van de jongste
Waterrampen in GELDERLAND en OVER-
IJSSSEL. — Plaatsen zijn te bespreken aan
bovengenoemd Gebouw.

In *Oud Leiden Nieuws* publiceren we fragmenten uit verschillende interviews van de Stem van Leiden. Daarmee hopen we u natuurlijk nieuwsgierig te maken naar de verhalen die de leden van De Stem van Leiden hebben vastgelegd.

De Stem van Leiden heeft nu ruim 170 interviews afgenomen en levensverhalen van de 'gewone Leidenaar' opgenomen, uitgeschreven en samengevat. Vrijwel alle verhalen zijn te lezen en te beluisteren op de website van Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO). (<https://www.erfgoedleiden.nl/collecties/uw-verhalen/uw-verhalen/verhaal/id/809>)

Tijdens de interviews horen we vaak onverwachte pareltjes: leuke, opmerkelijke, maar soms ook hele droevige levensgeschiedenissen passeren de revue.

Pareltjes in de geschiedenis van 'gewone' Leidenaars

Hij stond bekend als een uitstekende lasser

Tekst: commissie Stem van Leiden

Fred Pelt werd in maart 1932 als jongste van zeven kinderen geboren in de Alexanderstraat in Leiden. Kort daarna verhuisde het gezin naar de Os en Paardenlaan.

Moeder was een toegewijde huisvrouw en vader werkte als manusje-van-alles bij de gemeente. Geen rijkdom, maar een gezellig gezin. Vader speelde accordeon. En hoewel hij geen noot kon lezen, trad hij op bij bruiloften en partijen. Als iemand een lied voorzong, speelde hij het zo na.

*Os en paardenlaan,
Bron: fotocollectie Fred Pelt*

Château de Méridon

De lagerschooltijd bracht Fred door met horten en stoten. Door de oorlog werd er niet continu lesgegeven. Bovendien kon Fred niet goed meekomen. Zelf wist hij wel waardoor dat kwam: hij zag heel slecht. Maar dat durfde hij niet te zeggen, want dan zou hij een bril krijgen met het vooruitzicht dat hij gepest zou worden. Tot meester Blauw het in de gaten had. Hij vroeg moeder naar school te komen en Fred moest aan de bril. Zijn cijfers schoten meteen omhoog.

Na de oorlog werd hij voor vier maanden naar Frankrijk gestuurd om aan te sterken. Bij Château de Méridon in Chevreuse stonden grote legertenten met bedden waar de kinderen in sliepen. Het was een fijne tijd, met goed eten, veel spelen en geen onderwijs. Ze maakten ook een tocht naar het naburige Parijs, dat voor een deel in puin bleek te liggen. Terug in Leiden moest Fred weer naar school, voor het zesde en zevende leerjaar, een verlenging van de lagere school. Dat was wennen.

Slochteren en India

Studeren zat er niet in. Wel voor de oudere broers, maar er was geen geld meer. Fred moest al jong aan het werk. Na zijn dienstdtijd bij de marine kwam hij terug naar Leiden en ging

hij bij zijn zwager werken die in de Diefsteeg een leermakerij had: tassen en tuigwerk. Helaas was de zwager "een beetje een vreemde persoon." Het bedrijf hield geen stand.

Intussen was het 1956. Bij een dansschool op de Oude Singel ontmoette Fred het meisje met wie hij een jaar later trouwde. Ze konden intrekken bij de oma van Freds moeder. Toen zij twee jaar later overleed, moesten zij het pand verlaten, maar ze kregen een huis in de Sumatrastraat van woningbouwvereniging De Eendracht. Later verhuisden ze naar de Charlotte de Bourbonhof. Ze kregen een zoon en een dochter.

Na de periode in de leerverwerking, vond Fred zijn toekomst in de metaal. Hij werd lasser, ging naar de avondschool en leerde het vak verder bij de NEM, de Nederlandsche Electrolasch Maatschappij in Leiden.

Toen de NEM een deel van het werk uitbesteedde aan een bedrijf in India, ging Fred mee om daar de mensen te instrueren. Maar na tweemaal een verblijf van een paar maanden daar, zag hij er verder vanaf. Zijn vrouw kon het niet aan en hij gaf voorrang aan zijn huwelijk.

In Nederland werd hij geregeld erop uitgestuurd als er ergens problemen waren. Hij stond bekend als een uitstekende lasser. Zo was hij ook betrokken bij de aanleg van de hoofdgasleidingen in Slochteren die bestand moesten zijn tegen extreme druk. Fred deed daar een voorstel voor een belangrijke technische verbetering, wat hem veel waardering opleverde.

Instructeur

Fred had al eerder lesgegeven op een vakschool en tegen het eind van zijn loopbaan kwam hij in dienst als vaste leerkracht/instructeur bij het Centrum Vakopleiding.

Op zijn zestigste ging hij met pensioen. Het speet hem niet. Vooral niet doordat hij steeds vaker te maken had gekregen met hoger opgeleiden die met hem van mening verschilden over de aanpak bij kapotte systemen. Met zijn langdurige, praktische ervaring had Fred zo zijn eigen manier van werken, die altijd succesvol bleek. Dat botste nogal eens. Toen de directeur een week voor het pensioen vroeg of hij niet langer wilde blijven, bedankte hij ervoor. Bijzonder was wel dat collega's een draagstoel in elkaar gezet hadden met het opschrift:

*Wie verdwijnt
Daar Door de Deur?
Het is Pelt
de Instructeur!*

Op de schouders van vier collega's werd Fred in optocht uitgeleide gedaan.

*Fred Pelt in Kerstspel
op Jozefschool.*

Bron: fotocollectie Fred Pelt

*Fred Pelt wordt de werkplaats
bij de NEM uitgedragen.
Bron: fotocollectie Fred Pelt*

Polderpark Cronesteyn gemeentelijk monument!

Hoera, in november 2025 heeft Polderpark Cronesteyn van het college van B&W de status van gemeentelijk monument gekregen. Daarmee is het gezamenlijke initiatief van Stichting Groen Cronesteyn en de HVOL succesvol afgerond.

Tekst & foto's: **Sophie Visser** Lid Commissie Modern Erfgoed (voorheen Niet-beschermd erfgoed)

In het Oud Leiden Nieuws van juni 2023 schreef ik het al: Polderpark Cronesteyn is het waard de status beschermd erfgoed te krijgen. In dit artikel licht ik, aan de hand van de officiële besluitvorming, toe op welke gronden deze aanwijzing tot stand is gekomen en wat zij betekent.

De kern van het park

In mijn onderzoeksrapport, dat in augustus 2023 samen met het verzoek tot monumentaanwijzing werd aangeboden aan wethou-

der Yvonne van Delft, heb ik Polderpark Cronesteyn gekarakteriseerd als een samenhangend, gelaagd cultuurlandschap. De parkstructuur is bewust aangelegd over de onderliggende structuur van een middeleeuws polderlandschap. Hierdoor zijn de historische ontginningen met hun verkavelingspatronen tot op heden duidelijk herkenbaar.

Daarbinnen onderscheiden zich de kasteelzone met het omgrachte kasteelbos, twee oude boerderijen en voormalige tuindersgronden. Ook in het volkstuintencomplex is de oorspronkelijke ontginningsstructuur grotendeels intact gebleven.

Tussen en langs deze historische structuren is groen aangelegd in een Engelse landschapsstijl, passend bij de parkopvattingen van de jaren 1970 en 1980. Deze inrichting is zodanig vormgegeven dat zij ruimte biedt aan natuurontwikkeling en biodiversiteit. Verder zijn verspreid door het park recreatieve voorzieningen opgenomen, zonder dat deze landschappelijke samenhang wezenlijk aantasten. Voorbeelden daarvan zijn fiets- en wandelpaden, het centrale gazon, de waterspeeltuin, het centrumgebouw met theehuis en de stadscamping bij een boerderij. Opvallend is daarbij de structurele inbreng van betrokken en deskundige burgers in ontwerp, beheer en ontwikkeling van het park.

Juist deze integrale verweving van cultuurhistorie, natuur en recreatie maakt Polderpark Cronesteyn tot een uitzonderlijk voorbeeld van een laat 20e-eeuws stadspark. Als groene stadslong in een sterk verstedelijkende omgeving wordt het intensief gebruikt en gewaar-

*Het vroegere kasteelterrein met de slotgracht, nu een bos voor nestelende lepelaars en reigers'.
Foto: Sophie Visser*

deerd. Aan de andere kant was het daardoor ook kwetsbaar voor ruimtelijke ingrepen. Die kwetsbaarheid vormde de directe aanleiding voor het verzoek de monumentenstatus te verlenen.

Motivering van de aanwijzing

Wat hierboven is geschetst komt terug in de formele besluitvorming. In de brief van B&W aan de HVOL van 20 november 2025 staat dat het park een uitgesproken gelaagdheid bezit. Deze is het gevolg van het behoud en benutten van het historische polderlandschap als ontwerpuitgangspunt. Het park weerspiegelt daarmee de natuur- en landschapsopvattingen van de jaren 1970 en 1980 en fungeert als een plek waar de ideeën en ruimtelijke praktijken uit die periode samenkomen.

In de motivering wordt de kern als volgt geformuleerd:

“De essentie van het Polderpark Cronesteyn ligt in de doelstelling om natuur- en landschappelijke waarden te verweven met een recreatieve opgave, waarbij de educatieve mogelijkheden van die combinatie expliciet worden benut. Deze doelstelling kon alleen worden gerealiseerd door intensieve participatie van inwoners en deskundigen via speciaal voor dit park opgerichte commissies en belangenorganisaties.”

De brief van de gemeente onderscheidt drie hoofdcategorieën aan waarden. In de eerste plaats zijn dat cultuurhistorische waarden. Daarnaast is sprake van (landschaps)architectuurhistorische, stedenbouwkundige en landschappelijke waarden. Tot slot noemt de brief de sociaal-maatschappelijke waarden. Laatstgenoemde waarden vloeien voort uit langdurige en brede maatschappelijke betrokkenheid.

De drie soorten waarden zijn nader uitgewerkt in de officiële registratiebeschrijving (Gemeentelijk Erfgoedregister, nr. 1831), waarin zowel de ontstaansgeschiedenis als de ruimtelijke samenhang van het park zijn vastgelegd.

Onderbouwing en advies

Het besluit van B&W is gebaseerd op drie documenten: mijn onderzoeksrapport (2022/2023),

Bankje op plek van vroegere theekoepel, met uitzicht over de westelijke weilanden

mijn aanvullende notitie Fasen, grenzen en onderdelen uit maart 2024 (op verzoek van Erfgoed Leiden en Omstreken) en een landschapsbiografie van september 2024, opgesteld door een extern bureau in opdracht van Erfgoed Leiden en Omstreken. Deze stukken vormden gezamenlijk de basis voor een unaniem positief advies van de Adviescommissie Cultuurhistorie Leiden (ACL) over de monumentwaardigheid van het park.

Kanttekeningen bij het proces

Hoewel de uitkomst positief is, riep het gevolgde proces bij de aanvragers vragen op. Formeel kent de procedure een helder stappenplan: aanvraag bij B&W, advisering door de ACL met ondersteuning van Erfgoed Leiden

Het parkcentrum: theehuis, hooiberg en kinderboerderij. Foto: Sophie Visser

Zicht vanaf de Mallesloot
op het Reigerbos in
Polderpark Cronesteyn.
Foto: Sophie Visser

en Omstreken, gevolgd door een bestuurlijk besluit. In de praktijk verliep dit traject gefaseerd en weinig inzichtelijk.

Na indiening van de aanvraag in augustus 2023 en de gevraagde aanvulling in maart 2024, kwam het verzoek pas in november 2024 voor het eerst in de ACL aan de orde. De commissie beschikte toen niet over het volledige onderzoeksdossier. Hierdoor liep de advisering uitstel op en waren aanvullende werkzaamheden nodig. Vervolgens bleef het lange tijd stil.

Achteraf bezien had een vroegtijdige erkenning van de monumentwaardigheid – bijvoorbeeld een principiële uitspraak over de hoge waarde van het park – meer duidelijkheid kunnen bieden. Het ontbreken van expliciet benoemde beoordelingscriteria maakte het proces voor betrokkenen minder transparant. Dat is opmerkelijk, aangezien de Leidse Erfgoednota juist het belang hiervan benadrukt.

Eerdere waarderings

Dat Polderpark Cronesteyn monumentwaardig is, was al eerder vastgesteld. Het onderzoek *Jonge Bouwkunst 1970–1990* (2020 merkte, ondanks de primair bouwkundige invalshoek, het park aan als een afzonderlijke ‘wijk’ met

een hoge cultuurhistorische waarde. Dit onderzoek was uitgevoerd door architectuurhistoricus Dolf Broekhuizen in opdracht van Erfgoed Leiden en Omstreken.

In mijn eigen onderzoek heb ik gebruikge maakt van de door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed aanbevolen *Richtlijnen voor tuinhistorisch onderzoek*, die specifiek zijn ontwikkeld voor de waardering van groen erfgoed en waarin naast ontwerp- en ontstaansgeschiedenis ook gebruiks- en natuurwaarden worden betrokken. Daarnaast heb ik Polderpark Cronesteyn vergeleken met drie grotere wijkparken uit dezelfde periode: het Merenwijkpark, Park Kweeklust en het Stevenspark.

Betekenis van de aanwijzing

Met de aanwijzing tot gemeentelijk monument is nu een belangrijk instrument beschikbaar om toekomstige ruimtelijke ingrepen te beoordelen op hun effecten op de vastgestelde waarden. Daarmee wordt de samenhang van cultuurhistorie, natuur en recreatie beter beschermd. Dat geldt ook voor het bijzondere karakter van Polderpark Cronesteyn als product van (laat-)20e-eeuwse landschaps- en participatieopvattingen veiliggesteld. En dát is uiteindelijk de kern van monumentenzorg.

Onnodige sloop van een monument

De Historische Vereniging Oud Leiden heeft bezwaar gemaakt tegen het besluit van het college van B&W om het pand Hazewindsteeg 2-4 niet aan te wijzen als gemeentelijk monument en het oudste deel van het complex te slopen voor nieuwbouw van de muziekschool.

Tekst: **Frits van Oosten** bestuurslid en voorzitter van de commissie Historisch karakter van de stad

In 2025 heeft de Leidse gemeenteraad ingestemd met de uitgangspunten voor de verbouwing van de panden aan de Hazewindsteeg. Het doel hiervan is om op deze historische locatie naast de Leidse Schouwburg de muziek-

school en het muziekgebouw (nu gevestigd aan de Middelstegracht) te kunnen huisvesten. Dankzij een rapport dat is opgesteld in opdracht van de gemeente, weten we dat de hoofdstructuur van het hoekpand in 1925 is ontstaan. Oudere, zeventiende-eeuwse structuren bevinden zich vermoedelijk nog in de kern en de gevels. Deze structuren hebben vol-

*Oude Vest met
Hazewindsteeg.
Bron Erfgoed Leiden
en Omstreken*

gens dit rapport daarom een hoge cultuurhistorische waarde. Echter, voor de uitvoering van dit plan zijn heel wat pijnlijke ingrepen nodig. Er moet bijvoorbeeld flink gesloopt worden, terwijl er ook andere mogelijkheden zijn, en het ook anders kan. De vraag is of dit plan goed doordacht is.

Wat wil de gemeente met de muziekschool?

De Leidse muziekschool is al vele jaren gehuisvest in een slecht onderhouden rijksmonument op Rapenburg 22, dat eigendom is van de gemeente Leiden. Het huidige college van B&W was al geruime tijd op zoek naar een beter passende plek voor de muziekschool.

Het gebeurt vaker dat panden in de binnenstad deels gesloopt worden om een nieuwe functie mogelijk te maken. De HVOL-commissie 'Historisch karakter van de Stad' denkt daarom regelmatig vanaf het begin van de plannenmakerij mee als het om historische plekken gaat. Soms is gehele of gedeeltelijk sloop onvermijdelijk om een pand een nieuwe functie te kunnen geven. In dit geval is de HVOL echter tot een andere conclusie gekomen en heeft de monumentenstatus aangevraagd. Het positieve advies van de monumentencommissie (zie het artikel in OLN 2 van dit jaar), is door het college helaas niet overgenomen. Daarom heeft de HVOL bezwaar aangetekend tegen het weigeren van een monumentenstatus voor deze historische panden.

Een gevraagd advies doodgezwegen

In 2023 liet de gemeente een bouwhistorisch onderzoek doen naar de kwaliteiten van de panden Hazewindsteeg. Het goed bekendstaande bureau MoNed gaf daarop een helder advies aan de gemeente: de panden hebben grote historische waarde. MoNed schrijft: *“Het is niet altijd de ouderdom die leidend is bij het bepalen van de cultuurhistorische waarde*

van gebouwd erfgoed. In dit geval worden de gaafheid en zeldzaamheid vooral bepaald door het gebruik van het complex als klooster tussen 1925 en 1972. Het aanbrengen van een eigen kapel en de bouw van het internaat zijn hierbij essentiële onderdelen. Het is daarom aan te bevelen de bijbehorende structuren en/of elementen bij een eventuele verbouwing of herbestemming te behouden.”

In het raadsbesluit zijn veel aspecten van een eventuele verhuizing van de muziekschool naar de Hazewindsteeg aan de orde geweest. De bovengenoemde tekst komt echter niet voor in het voorstel aan de Gemeenteraad. Vreemd genoeg verzwegen het college het bestaan van het door henzelf gevraagde onderzoek naar de historische waarden van de panden.

HVOL pleit voor een beter plan

BplusC wil niet alleen het pand aan het Rapenburg, maar ook muziekhuis Q-bus aan de Middelstegracht afstoten. Deze twee afdelingen komen dan in één gebouw naast de schouwburg. Dat vereist een zeer grondige en zeer dure geluidsbescherming, een zogeheten 'doos-in-een-doos-constructie' om het geluid van de harde popmuziek te dempen. De beschikbare ruimte voor popmuziek wordt in de plannen van de gemeente niet beter, wel kleiner en dat geldt ook voor de huidige klassieke muziekschool in het plan voor de Hazewindsteeg. De huidige gebruikers van het gebouw aan de Middelstegracht zijn dan ook helemaal niet blij met de gedwongen verhuizing. Dat de Leidse Schouwburg minimaal een half jaar de deuren moet sluiten is misschien overkomelijk, maar ook dit is te voorkomen. Tegen deze achtergrond pleit de HVOL voor een beter plan: laat de popmuziek helemaal buiten dit plan voor de locatie naast de schouwburg. Dit voorkomt sloop en dure ingrepen en ook: onnodig verlies van waardevol historisch erfgoed.

Een onbekend fenomeen: veeg- of roetluiken

Oude veeg- of roetluiken die je vanaf de straat kunt zien, hebben meestal een respectabele leeftijd. Deze luiken dienden om roet en vuil te verwijderen. Tegenwoordig kom je zulke luiken nog wel tegen in de industrie of bij tegelkachels. Openbare schoorsteenluiken aan de straatkant zijn echter zeldzaam en stammen vaak uit een ver verleden. Deze zijn onderin een rookkanaal van een kachel of oven gemonteerd. Het grote voordeel van een luik aan de straatkant is dat het roet tijdens het schoonmaken niet in het gebouw terechtkomt.

Tekst & foto's: **Hans van Klinken**

Oude bebouwing

Bij oude woningen zijn deze luikjes vaak te vinden onder de rookpijpen van keukens of bakkerijen. Voorwaarde is dat de schoorsteen tegen de buitenmuur was gebouwd. Soms was het rookkanaal aan de binnenkant van de buitenmuur gebouwd. In dat geval komt het luik wel in het rookkanaal uit, maar zit dan in de buitenmuur. Meestal zit de veegopening recht onder de schoorsteen, vanaf het dak gezien. Soms loopt het kanaal echter schuin langs de buitenmuur naar de veegopening toe.

Nog bestaande exemplaren

Er bestaan nog enkele zeldzame openbare veegluiken van metaal. Wij hebben er slechts één kunnen vinden: in de muur van het hoekhuis Oude Vest / Vollersgracht. Dit luik lijkt wat verloren te zitten in een grote buitenmuur en kan met een hendel worden geopend. Hier is de schoorsteen dus inwendig tegen de buitenmuur gebouwd. Vaker, hoewel ze nog steeds zeldzaam zijn, komen we luiken van (waarschijnlijk) cement of beton tegen. Beton werd namelijk al vanaf halverwege de negentiende eeuw gebruikt. Deze veeggangen worden afgesloten met een los luikje dat met slimme uitsteekende randjes aan weerszijden in een uitsparing wordt geplaatst. Zo zit het stevig vast, maar is het toch eenvoudig te verwijderen. Een voorbeeld daarvan is te vinden in de William Brewstersteeg. Deze smalle doorgang ontstond in 1984 door een doorbraak naar de Arend Roelandsteeg vanaf de Pieterskerk-Choorsteeg. Hier staat je een schoorsteen die wordt gedragen door een getrapte stenen constructie die zo'n luikje bevat.

Achter het antiquariaat van Paddenburgh aan de Diefsteeg 18 is op de binnenplaats ook een stenen roetluikje te vinden. Uit foto's blijkt dat achter het zichtbare luikje nog een tweede luik zit. Dit dient als extra beveiliging: mocht het buitenste luik losraken, dan zorgt het ervoor dat het roet zich niet verder verspreidt. Ook voorkomt het valse trek in de kachel. Deze specifieke luikjes zijn tegenwoordig niet meer te verkrijgen, dus we moeten zuinig zijn op dit oude bouw materiaal.

veegluik Vollersgracht

*Voorbeeld van een
keramiek veegluik*

Tegels

Bij restauratie werden deze luiken vaak niet meer teruggeplaatst als bijvoorbeeld de afvoerpijp niet meer in gebruik was. In zulke gevallen werd de opening helaas vaak dichtgemetseld. Soms markeerde men dit soort plekken met een grijze of rode tegel en die komen we nog steeds tegen. Bijvoorbeeld bij de schoorsteen op de binnenplaats van de Stadstimmerwerf. Daar zijn de twee roetluiken verdwenen, waarvoor aan beide kanten (twee pijpen in een schoorsteen) grijze tegels voor in de plaats gekomen zijn. Nog opvallender is een rode tegel in de buitenschoorsteen aan de zijmuur van de voormalige lommerd, nu een studentenhuus aan de Gekroonde Liefdespoort. Deze is te vinden in de doorgang naar de Nieuwsteeg (Salomonsteeg). Een bijzondere afdektegel zien we achter een huis aan het Pieterskerkhof, in de smalle steeg richting het Speckhofje. Hier bevindt zich op ongeveer 150 centimeter hoogte een afgesloten roetveeggat van harde kwaliteitssteen. Deze manier van afdekken lijkt redelijk uniek.

keramiek luikje

Veiligheid door de eeuwen heen

Met de opkomst van het schoorsteenvegen in de middeleeuwen raakten de buitenroetluiken steeds meer in zwang, vooral bij gebouwen die ruimte in de buitenmuur of een buitenschoorsteen hadden. Regelmatig vegen werd noodzakelijk, omdat schoorsteenbranden verregaande gevolgen konden hebben: hele buurten konden het slachtoffer worden als deze uitsloegen.

Aan de luiken is te zien dat veiligheid bij het stoken van turf, hout en later kolen al in de middeleeuwen een hoge prioriteit had. Vergis u niet: anno nu geldt dat nog steeds.

Met dank aan: de Kachelkoord Koning in Oude Pekela, Edwin Orsel (Erfgoed Leiden) en Joost de Vree (bouwkundige termen).

Waarom Leiden (nog steeds) geen Jan Steenstraat heeft

In de zeventiende eeuw vormt Leiden het centrum van de Hollandse schilderkunst. Rembrandt heeft een atelier aan het Galgewater, waar ook Leidse meesters als Gerrit Dou en Jan Lievens werken. De onderlinge banden zijn hecht. Jan Steen is een neef van Jan Lievens, bevriend met Frans van Mieris de Oude en trouwt later met een dochter van Jan van Goyen. Enkelen blijven hun levenlang in Leiden, anderen trekken naar Amsterdam, Den Haag of Londen. Hun werken hangen nu in kunstmusea over de hele wereld.

Tekst: **Hans Janssens**

Rembrandt is nog altijd alom in de stad aanwezig. Hij wordt herinnerd met drie monumenten, een brug, een straat en een park. Ook Dou, Lievens, Van Mieris en Van Goyen krijgen hun eigen straat, gracht of kade. Eén schilder ontbreekt in dit rijtje: Jan Steen.

Die kwestie stelt het raadslid Wilhelmina Itallie-Van Embden aan de orde in de Leidse gemeenteraad van 9 augustus 1926. Ter ere van zijn 300e geboortedag wil zij de Steenstraat 'herdoopen' tot Jan Steenstraat. De voorzitter van de gemeenteraad, burgemeester Nicolaas de Gijselaar, is terughoudend en vraagt eerst om een ambtelijk advies.

Itallie-Van Embden is een markante persoonlijkheid. Voor de Tweede Wereldoorlog is zij één van de weinige vrouwen in de Leidse politiek. Zij is actief in de Leidse vrouwenbeweging en de landelijke Vereniging voor Vrouwenkiesrecht, internationaal zet zij zich in voor wereldvrede en internationale samenwerking. Ook werkt ze als journalist voor de Haagsche Post en het NRC, waarvoor ze tijdgenoten als Louis Couperus, Pieter Cort van der Linden en Aletta Jacobs portretteert. In 1928 wordt ze verkozen in de Tweede Kamer voor de Vrijzinnige Democratische Bond, een voorloper van de Partij van de Arbeid.

Itallie-Van Embden heeft een punt met haar voorstel. De Leidse herinnering aan Jan Steen is mager: een gedenksteen boven de Gekroonde Liefdepoort aan de Langebrug, waar hij woonde

en werkte, en een plakkaat aan één van de zuilen in de Pieterskerk, waar hij in 1679 in het familiegraf werd bijgezet. Het graf zelf werd uit geldgebrek kort daarna verkocht en geruimd. Waar Steen is herbegraven is onbekend.

Het raadslid heeft haast. In de raadsvergadering van 30 augustus 1926 moppert ze dat het gevraagde ambtelijk advies over haar 'eenvoudig' voorstel nog steeds niet klaar is. Dan blijkt ook de reden van haar haast: 'Spreekster zou het aardiger gevonden hebben, als haar voorstel nog tijdens de tentoonstelling zonder verwijl in den Raad was aangenomen zonder het zwaarwichtig praeadvies, dat haar wel een beetje overdreven lijkt'.

De tentoonstelling waar ze naar verwijst is een grote overzichtsexpositie in de Lakenhal, waar

*Gedenksteen Jan Steen in de Pieterskerk.
Bron Collectie Pieterskerk,
Foto van S. Scholten*

Jan Steen, *Het vrolijke huisgezin* 1668, collectie Rijksmuseum

bijna tachtig werken van Jan Steen uit heel Europa zijn bijeengebracht om de 300e geboortedag van de schilder te herdenken. De tentoonstelling is een succes en betekent een omslag in de waardering voor het werk van Jan Steen. In het toonaangevende literaire tijdschrift *De Gids* schrijft de directeur van het Mauritshuis, Wilhelm Martin, over de 'anti-Jan Steensche strooming' van kunstkenner die Steen eigenlijk veel te 'burgerlijk, plat, ruw en onbeschaafd' vinden. Maar oog in oog met de verzamelde werken in de Lakenhal 'ontwaar ik in de eerste plaats een groote ontroering bij het zien der zeer bijzondere gevoeligheid voor picturale schoonheid, die dezen eenvoudigen man heeft bezield'. Hij roemt Steens liefde voor het object en de gulheid van zijn werk.

Ook de kunstredacteur van Elsevier's *Geïllustreerd Maandschrift* benoemt dit contrast tussen het beeld van de 'vrij oppervlakkige grappen-

maker' en de ervaring dat zijn werk uit 'zuivere ontroering' is ontstaan: 'Steen is een ras-schilder, tot in de toppen van zijne vingers, tot in elk puntje van zijn wilde haren'. Steen laat de schoonheid van alledaagse voorwerpen zien 'en ons den geest ervan te doen gevoelen: een sleutel aan een spijker, een hakmes uit de keuken, een potlepel of een op den grond gevallen mosselschelp'. Om Steen te begrijpen, moet je veel werken bij elkaar zien, schrijft Slagter. Dan 'zie je hoe groot hij is en hoe levend ook voor onzen tijd zijn werk is gebleven'.

Op 9 september 1926 is het ambtelijk advies klaar. Het College wijst het voorstel af. De Steenstraat heeft geen historisch band met Jan Steen, en het is 'ongewenscht' om de historische naam van de Steenstraat te laten verdwijnen. Wel wil het College bij een volgende stadsuitbreiding alle Leidse schilders bijeenbrengen in een nieuwe 'schildersbuurt'. Een ander idee is om de naam van het Kooipark te veranderen in het Jan Steenpark.

In de raadsvergadering van eind september verrast de burgemeester de raad met de onthulling dat al in 1906 een Jan Steenstraat was ingetekend in het uitbreidingsplan van de wijk Groenord. Die straat is echter nooit aangelegd. Itallie-Van Embden spreekt smalend van een 'spookstraat' en maakt gehakt van de argumenten van de burgemeester. Zo twijfelt ze of een nieuwe schilderswijk wel past bij het karakter van Jan Steen en vreest ze voor verwarring als in de nieuwbouw wijk ook een tweede Rembrandtstraat of een Van Goyenkade wordt ingetekend.

Het Kooipark te vernoemen naar Jan Steen is volgens haar onlogisch. Want net als de Steenstraat een historische betekenis heeft, is ook het Kooipark vernoemd naar de eendenkooi die vroeger in het park stond. Ze verwijt het college een regenteske houding omdat het niet openstaat voor een voorstel uit de Raad. Zij voegt eraan toe dat zij in de stad juist veel steun krijgt voor haar idee.

De Gijselaar is niet onder de indruk. Het voorstel om een straat naar Jan Steen te vernoemen heeft zijn sympathie, maar de Steenstraat vindt hij daarvoor niet geschikt. Temeer daar de Steenstraat 'in den volksmond' vooral als Beestenmarkt bekend staat. Als tegenvoorstel

Voor de bestseller *Overvloed en Onbehagen* koos de gerenommeerde Britse historicus Simon Schama het schilderij 'Adolf en Catharina Croeser aan de Oude Delft' uit 1655 als afbeelding op de kaft. Dit schilderij hangt tegenwoordig in de eregalerie van het Rijksmuseum en gold in 2004 als de duurste aankoop van dit museum.

*Jan Steen,
Bakkersechtpaar Arent
Oostwaard en Catharina
Keizerswaard, 1658,
Bron: collectie Rijksmuseum*

Op 2 april 2026 opent in de Lakenhal de tentoonstelling 'Thuis bij Jan Steen – 400 jaar leven in de brouwerij'. Het is dan precies honderd jaar geleden dat Wilhemina Itallie-Van Embden haar voorstel deed om de Steenstraat te 'herdoopen' in de Jan Steenstraat. Aan de toezegging van burgemeester De Gijselaar om 'zeker te zijnder tijd' een straat naar Jan Steen te noemen is echter nog altijd geen invulling gegeven.

*Jan Steen,
De piskijker, ca. 1663-1665,
langdurig bruikleen Museum
De Lakenhal*

oppert hij dan de mogelijkheid om de Langebrug om te dopen in de Jan Steenstraat, omdat de schilder daar woonde en werkte.

Nu heeft Itallie-van Embden de burgemeester waar zij hem wil hebben. Het volkse karakter van de Beestenmarkt past volgens haar uitstekend bij Jan Steen. Hier ruikt het naar bier en worst. Door de Steenstraat voortaan Jan Steenstraat te noemen, blijft bovendien de naam Steenstraat bestaan en kan geen verwarring ontstaan.

Voor het college speelde mogelijk mee dat gemeenten vroeger huiverig waren voor het wijzigen van straatnamen. Los van het risico op verwarring, moest elke wijziging handmatig worden doorgevoerd in archieven en bestanden. Die bezwaren zijn nu achterhaald. Digitale systemen zijn eenvoudig aan te passen en dankzij de postcode heeft elke straat en ieder huis een eigen code waardoor de kans op verwarring fors is verkleind.

Ook onder kunstkenner is Steens reputatie niet langer omstreden. Hij behoort naast Rembrandt, Vermeer en Van Gogh tot de grootste Nederlandse schilders. Zeker in het buitenland. Steens unieke kwaliteit is dat hij een verhalenverteller op het doek is. Hij is baanbrekend geweest in het afbeelden van groepen en is een van de eerste schilders die met veel gevoel - vaak zijn eigen - kinderen en het kinderleven als thema in zijn werk verwerkt.

Recent verschenen

De afgelopen maanden is een groot aantal boeken over Leidse geschiedenis verschenen. Voorbeelden hiervan zijn het proefschrift van Dirk Alkemade over Pieter Vreede, *Van Verval naar Vernieuwing* over de ingrijpende veranderingen in Leiden tussen 1970 en 1985 en maar liefst twee boeken over Philipp von Siebold. Hieronder lichten we er een drietal uit.

Tekst: **Marian Weevers**

Gratenpakhuis

In *Gratenpakhuis*, uitgegeven door Primavera Pers, beschrijft Conny van Loon haar jeugd in Leiden in de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw. Een jeugd doorgebracht in armoede in een onbewoonbaar verklaarde woning waar ongedierte vrij spel heeft. Een jeugd waarin een uit de gracht gevist stuk half verrot fruit (door een marktkoopman als afval geloosd) een zeldzame traktatie vormt.

Het bijzondere aan dit boek is dat alles wordt beschreven vanuit het perspectief van een opgroeiende kleuter. Via tal van anekdotes verkrijgt een indringend beeld van de naoorlogse Leidse samenleving en de manier waarop de allerarmsten zich probeerden te redden. Eten kopen op de pof, kleding en schoenen die of te groot of te klein zijn, want afkomstig uit een zak afgedankte kleding van 'rijke mensen' en alleen op zondag (paarden-)vlees.

Vader is meestal werkloos, zit in zijn rookstoel en krijgt dagelijks zes halve liters bier om hem rustig te houden. Hij vormt een scherp contrast met Conny's moeder die zich een slag in de rondte werkt. Anders dan bij andere gezinnen, hoeven de negen kinderen van Loon, waarvan Conny aanvankelijk de jongste is, nooit te helpen in het huishouden. Ondanks het vele werk kan zij altijd terecht bij haar moeder. Bijvoorbeeld als twee pestkoppen van broers haar weer eens lastig vallen ('gratenpakhuis') of bij vernederingen door de nonnen. Moeder is groot, sterk en liefdevol en heeft voor (bijna) alles een oplossing: 'moeder weet alles'. Hoe

arm het gezin ook is: voor een extra tafelnoot, die het nog slechter getroffen heeft, is er altijd plek.

Alleen naaien en breien kan moeder niet. Om die reden krijgt zij van de nonnen geld voor een naaimachine: 'Een huisvrouw dient zelf kleding te maken voor haar gezin'. Moeder weet echter een betere besteding voor het geld: 's avonds staat er, midden in de week, vlees op tafel en zijn er pelpinda's en limonade. De volgende dag staat moeder gebogen over een ronkend ding met een slang dat vlooiën en stof verwijderd.

Ondanks schaamte en onzekerheden laat Conny laat zich niet kisten en trotseert de vernederingen en pesterijen die regelmatig haar deel zijn. Als zij getuige is van een ontgroening bij het studentencorps weet zij de ergste sadist te tackelen, zodat hij in de gracht belandt.

Conny is leergierig en leest graag. Op de Heilig Hartschool waar zij na een verhuizing terecht komt, gaat het beter. De juffen en meesters zijn aardig en betrokken en hebben oog voor haar capaciteiten. Het boek eindigt als zij op het punt staat de lagere school te verlaten. Haar leerkracht adviseert het atheneum. Moeder sribbelt tegen: 'Niets voor ons soort mensen'. Zij vreest dat Conny haar dan niet meer wil kennen. Desondanks verbiedt zij het niet. En hoewel ook Conny onzeker is en bang is voor het onbekende, weet zij het op een gegeven moment zeker: zij gaat naar het atheneum!

Leidse vrouwen en de Nederlandse vrouwenbeweging

In november 2024 won Agnes van Steen de Oud Leiden Wetenschapsprijs voor haar proefschrift *Van liefdadigheid naar abortusstrijd. Leidse vrouwen en de Nederlandse vrouwenbeweging van 1860 tot 1990*. Inmiddels heeft zij haar proefschrift bewerkt tot een handseeditie met dezelfde titel, eveneens uitgegeven door Primavera Pers.

Haar boek handelt over anderhalve eeuw vrouwenbeweging met Leiden als casestudie. In hoeverre volgde Leidse strijd voor vrouwenkiesrecht het landelijke patroon en in hoeverre week Leiden daarvan af? Tussen 1860 en 1990 ontwikkelde Leiden zich van een industriestad naar een stad waarin de dienstensector, de kennisinstellingen en daaraan gerelateerde bedrijvigheid steeds belangrijker werden. Een constante factor was de Universiteit Leiden. Deze drukte gedurende de hele periode direct en indirect een stempel op de vrouwenbeweging.

Tijdens de eerste feministische golf waren vrouwenkiesrecht, de dubbele seksuele moraal, economische onafhankelijkheid en de handelingsonbekwaamheid van getrouwde vrouwen belangrijke thema's. Bij de tweede golf stond vooral het doorbreken van traditionele rolpatronen en de legalisering van abortus centraal. Dat betekent niet dat er tussen deze twee golven niets gebeurde. Hoewel minder intensief, was ook tussen 1919 en 1969 sprake van activiteiten die de achterstelling van vrouwen aan de kaak stelden. Deze waren vooral gericht op wijziging van de huwelijks-

wetgeving en verbetering van de arbeidspositie. De jaren dertig gaven aanleiding tot een ervaring van de vrouwenvredesbeweging.

Hoewel de handseeditie in grote lijnen dezelfde informatie en opbouw bevat, zijn er belangrijke verschillen. De inleiding start met een citaat van Wilhelmina (Mien) van Itallie-van Embden, die ook elders in dit blad wordt genoemd. Het citaat komt erop neer dat de vrouwenbeweging nooit een einddoel zal kennen: veranderende tijden brengen nieuwe wensen met zich mee. En dat is meteen één van de rode draden in het boek. Er was zowel sprake van discontinuïteit: in intensiteit, thema's en werkwijze, als van continuïteit. Het boek eindigt dan ook met (deels) hetzelfde citaat waarmee het begon: de vrouwenbeweging zal nooit een einddoel kennen. De prominente rol die Van Itallie speelde in de Leidse, landelijke en internationale vrouwenbeweging, komt zowel tot uiting in de tekst als in de uitvergroete fotodetails.

Andere verschillen zijn onder meer de toevoeging van onderzoek naar de eerste studentes van kleur aan de Leidse universiteit en een passage over de Indische vrouwenbeweging. Het resultaat is een nauwgezette beschrijving van de talloze initiatieven van Leidse vrouwen en organisaties om de positie van vrouwen te verbeteren. Wie geïnteresseerd is in de geschiedenis van de vrouwenbeweging en in het bijzonder die van de Leiden, kan zijn hart ophalen aan deze uitgebreide en gedegen studie.

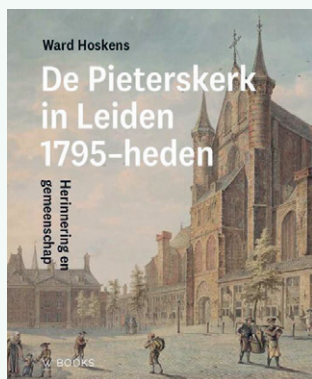

De Pieterskerk in Leiden

Eveneens voortgekomen uit een promotieonderzoek is *De Pieterskerk in Leiden 1795–heden. Herinnering en gemeenschap* van Ward Hoskens. In deze studie, uitgegeven door WBOOKS., beschrijft conservator Hoskens de uiteenlopende rollen die de Pieterskerk door de tijd heen heeft vervuld voor de inwoners van Leiden, en soms ver daarbuiten. Dat blijken er

veel meer te zijn dan alleen het faciliteren van kerkdiensten.

Hoskens kiest in zijn boek voor een integrale benadering. Naast bouw- en kunsthistorie ligt de nadruk vooral op de maatschappelijke functies die de kerk door de eeuwen heen vervulde, lokaal, nationaal en zelfs internationaal. Hoe gebruikten en beleefden Leidenaren en ande-

ren deze 'hoofdkerk' van de stad? Hoskens plaatst de geschiedenis van de Pieterskerk in de context van bredere sociale en politieke veranderingen vanaf 1795 tot heden. Daarbij onderscheidt hij vijf tijdvakken die bepalend waren voor de ontwikkeling van de kerk. Het boek begint met de Bataafse Republiek en eindigt met de periode na 1971, wanneer de kerk haar religieuze functie verliest, maar veel andere functies behoudt.

Continuïteit en discontinuïteit vormt één van de vijf centrale thema's naast de betekenis van de Pieterskerk voor identiteitsvorming, de rol van erfgoed in de omgang met het verleden, de sociale functies van de kerk en het concept monumentaliteit. Dat laatste verwijst naar het idee dat historische bouwwerken niet alleen vanwege hun architectuur, maar ook vanwege het gedeelde verleden dat zij vertegenwoordigen, het behouden waard zijn. De gebeurtenissen in en rond de Pieterskerk – en de verhalen die daarover in verschillende tijdvakken zijn verteld – lieten hun sporen niet alleen na in het monument zelf, maar ook in de beleving en de (collectieve) herinnering ervan.

Verrassend is de erfgoedvisie die Hoskens hanteert. Daarin speelt het handelen – de agency – van de gebruikers een centrale rol in het bepalen van de betekenis en functie van erfgoed. Dit handelen is uiteraard sterk verbonden met de historische context waarin het plaatsvindt. Hoskens laat overtuigend zien dat fysiek erfgoed veel meer is dan een gestolde

herinnering waarin het verleden vastligt en die de bezoeker passief tot zich neemt. Betekenis is veranderlijk en afhankelijk van maatschappelijke ontwikkelingen, voortschrijdend inzicht en de percepties en ervaringen van gebruikers. Erfgoed is daarmee een proces.

In deze benadering is de historische ontwikkeling van de Pieterskerk minstens zo belangrijk als wat er nu nog zichtbaar is. Daarom is het belangrijk ook aandacht te besteden aan gebeurtenissen die uit het collectieve geheugen zijn verdwenen. Zo herinnert niets in de Pieterskerk aan de in 1794 vermoorde student die hier werd begraven, terwijl dit voorval destijds grote beroering veroorzaakte in het sterk verdeelde Leiden. Waarom verdwijnen sommige verhalen uit het geheugen, terwijl andere blijven voortleven?

Deze studie biedt waardevolle aanknopingspunten voor de toekomstige beoordeling en omgang met fysiek erfgoed. Zij maakt duidelijk dat naast bouw- en kunsthistorische waarden ook andere betekenissen een rol spelen, zoals maatschappelijke functies, historische belevingswaarde, collectieve betekenisgeving en de waarde van erfgoed als publieke ruimte.

Daarmee is dit boek een aanrader voor iedereen die zich bezighoudt met – of interesse heeft in – historisch erfgoed. Ook los daarvan is het door de vele fraaie illustraties en de boeiende, soms vergeten, geschiedenissen zeer de moeite waard om te lezen.

Rectificatie

In het artikel van Rudie Kagie over de Kweekschool voor Zeevaart staat de geboorte- en sterfdatum van één van de oprichters, de predikant Abraham Rutgers van der Loeff, verkeerd vermeld: hij leefde van 1808 tot 1885. Rutgers van der Loeff overleed dus ook niet 'vrijwel gelijktijdig met de opheffing van deze kweekschool'.

 Akerboombouw B.V.	 Burgy Klassiek Bouwen	 Stichting Hof Meermansburg	 Boutique Hotel Steenhof Suites	 Legaltree
 Alrijne Zorggroep	 Stichting Diogenes Leiden	 Macropa BV	 Teekens Karstens, advocaten en notarissen	 Hooglandse kerk
 Prima Management	 Van Cleef Holding	 Glas- en Schilderwerken Van Muiden BV	 Brill	 Sociétéit Amicitia
 Barthen Rioleringswerken BV	 Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden	 Primavera Pers	 Universiteit Leiden	 Lek® makelaars en taxateurs
 Stichting Beheer Begraafplaats Rhijnhof	 Du Prie bouw & ontwikkeling BV	 Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid	 Van der Valk Hotel Leiden	 Serviceflat Schouwenhove
 Rijksmuseum Boerhaave	 Stichting Eva van Hoogveenhef	 Hoogheemraadschap van Rijnland	 Wereldmuseum Leiden	 Hoppezak Kledingverhuur
 De Brandmeester - Vergaderlocatie	 Museum De Lakenhal	 Tandartsenpraktijk Zoeterwoudsesingel	 Walburg Pers	 Teeuwen Verzekeringen
 Breedveste BV	 Stadsparkerplan	 RWV Advocaten	 Stichting Werk en Onderneming	 St. Universitaire Woonwijk Boerhave
 Buik & Van der Horst gerechtsdeurwaarders	 Pieterskerk	 Schulpen Schuim BV	 Stichting Zeven Leidse Hofjes	

Zondag 8 maart | Startbijeenkomst Leidse vrouwen op de kaart van nul tot nu

(zie hiervoor het artikel in dit blad met dezelfde titel).

Zondag 15 maart | Excursie De Leidse Deken

Op zondag 15 maart organiseert de HVOL een excursie naar Stichting De Leidse Deken, die de geschiedenis van de lokale dekenijverheid in leven houdt. Hoe doen zij dat? Met wat voor activiteiten, onderzoek en partners? En wat kunnen wij daarvan leren? Deze vragen staan centraal bij ons bezoek. Hierbij wordt ook uitgebreid aandacht besteed aan de geschiedenis van deze industrietak en de sporen die deze na heeft gelaten in de stad.

De Stichting Leidse Deken is in 2020 opgericht met als doel de ooit zo roemrijke Leidse dekenproductie op de kaart zetten. Dat doet zij door onderzoek, publieksactiviteiten en door samen te werken met partners om de dekenijverheid nieuw leven in blazen.

De wandelexcursie duurt 2 uur: van 10.30 tot 12.30 uur. De kosten inclusief koffie/

thee zijn € 12,00 voor leden en € 14,00 voor introducties. Inschrijven via de website. Er is plaats voor twintig deelnemers.

Maandag 30 maart | Algemene Vergadering van de Historische Vereniging Oud Leiden met aansluitend een lezing van Arlette Kouwenhoven over het leven van Philipp Franz von Siebold.

Locatie: Stadsfoyer van het Stadhuis, Stadhuisplein 1

Aanvang: 19.30 uur, inloop vanaf 19.00 uur

De vergaderstukken vindt u veertien dagen voor de vergadering op de website van de HVOL www.oudleiden.nl

Zaterdag 25 april | Excursie Thuis bij Jan Steen – 400 jaar leven in de brouwerij

Op 25 april kunt u deelnemen aan een exclusieve rondleiding door kunsthistorica Els de Baan. Zij maakt deel uit van het vaste rondleidersteam van het museum. Museum De Lakenhal hanteert een groepsgrootte van maximaal 15 personen. De eerste rondleiding is van 10.00 tot 11.00 uur. Bij meer dan 15 aan-

meldingen organiseren wij een tweede rondleiding van 11.30 tot 12.30 uur.

U komt op eigen gelegenheid en betaalt zelf de toegang tot het museum (16,00 euro). Met de Museumkaart of andere kortingskaart is de toegang gratis. De kosten van de museumrondleiding is € 7,50 voor leden en duoleden. Introducties betalen € 9,00.

Aanmelden kan via het aanmeldingsformulier op de website van de HVOL. Graag direct na de aanmelding het geld voor de rondleiding overmaken op bankrekening NL67 INGB 0005 9012 64 t.n.v. Vereniging Oud Leiden. (NB dit is een ander nummer dan dat waar u de contributie naar overmaakt!).

Vermeld bij de betaling uw HVOL-lidmaatschapsnummer, de excursie waarvoor u inschrijft en de naam van uw eventuele introductie(e) en/of duolid. U bent pas definitief ingeschreven wanneer uw betaling is ontvangen.

Komt u op de reservelijst, dan betaalt u pas als u hoort dat u toch nog mee kunt. Tot 10 dagen voor de excursiedatum kunt u kosteloos annuleren.

Colofon

Eindredactie
Marian Weevers

E-mail redactie
oln@oudleiden.nl

Opmaak
Arnold Meijer / Blue Robin dtp

Productie
Nautilus, Leiden

Check voor ad hoc lezingen
en andere activiteiten onze
website: hvol.nl

HVOL Postadres:

Secretaris HVOL
Postbus 917
2300 AX Leiden

Website: www.oudleiden.nl

Beeldbank: www.oudleiden.nl/collecties/beeldbank

E-mail: info@oudleiden.nl

Rekeningnummers voor:

- contributies/schenkingen:
NL06 RABO 0322 8362 20
- betaling excursies:
NL67 INGB 0005 9012 64
KvK-nummer 40445843
ANBI-nummer 804311912
ISSN-nummer 2214-353X

Adverteren?

Meer informatie over de mogelijkheden voor adverteren in *Oud Leiden Nieuws*?

Neem contact op met:
advertenties@oudleiden.nl

OLN wordt in een oplage van 2500 verspreid onder leden van de HVOL en als pdf gepubliceerd op www.oudleiden.nl/juni

Kopij volgend nummer

Het volgende nummer van *Oud Leiden Nieuws* verschijnt begin juni 2026.

Kopij kan tot en met donderdag 2 april gestuurd worden naar oln@oudleiden.nl